

Prezentowany projekt ma na celu uchwycenie i poddanie gruntownej analizie procesów, które ukształtowały przestrzeń średniowiecznego Krakowa od XIII do początków XVI wieku. W okresie tym miasto przeszło gruntowne przemiany, które sprawiły, że wczesnośredniowieczny w swych charakterze gród stał się rozległą metropolią złożoną z trzech samorządowych miast o regularnym układzie przestrzennym i sieci przedmieść, obfitującą w rezydencje, budowle sakralne dwóch religii oraz rozmaite obiekty publiczne. Ukształtowanie tego złożonego organizmu, „najświetniejszego miasta całej Polski”, jak głosi podpis na sławnej panoramie z początku XVII w., było wypadkową szeregu procesów gospodarczych, społecznych i artystycznych. Zaliczają się do nich, poza stymulowanym działaniami władców rozwojem gospodarczym i demograficznym, także regulacje urbanistyczne, w tym przede wszystkim lokacje trzech miast współtowarzyszących krakowską aglomerację, z dominującym Krakowem (1257), a także Kazimierzem (1335) i Florencją (inaczej Kleparzem, przed 1358). Zagadnienie urbanistyki miast krakowskich było już wielokrotnie badane, ale wydaje się, że pewne kwestie ciągle wymagają wyjaśnienia – np. pierwotny plan Krakowa zdradza pewne inspiracje biblijne, których analiza pozwala rzucić nowe światło na sposób myślenia o mieście i jego przestrzeni w XIII w. Dotychczas nie poświęcano też należytej uwagi tworzeniu w ówczesnym planowaniu miast osi i otwarć widokowych czy też rozmieszczania dominant; przekonanie, że przywiązywanie dużej wagi do estetyki miasta jest zjawiskiem dopiero nowożytnym wydaje się jednak niesłuszne. Do tego rodzaju zabiegów można zaliczyć wyeksponowanie w osiach ulic wież lub elewacji kościołów (np. wieży kościoła Mariackiego i transeptu kościoła franciszkanów), czy szerokie otwarcie widokowe na grupę budowli municypalnych w tzw. „leju” ulicy Grodzkiej.

Kształtowanie przestrzeni miejskiej za pomocą architektury to jednak znacznie szerszy problem. Miasta obfitowały w budynki publiczne, takie jak ratusz, budowle handlowe (Sukiennice, kramy, wagi), fortyfikacje a także obiekty związane z władzą państwową; ich rozmieszczenie, formy i dekoracja były jednym z najistotniejszych sposobów wyrażania treści związanych z tożsamością i samoświadomością miasta jako zbiorowości. Stąd zauważane od dawna, ale trudne do wytłumaczenia podobieństwo wielu obiektów – np. wielkich XIV-wiecznych kościołów bazylikowych, budowli z wapiennymi fasadami ozdobionymi ślepymi maswerkami (kościół św. Katarzyny, Wieża Duńska na Wawelu czy wieża ratusza), sal z asymetrycznymi sklepieniami żebrowymi (kamienice Hetmańska i pod Jaszczurką) czy wież z wieńcami iglic – wydają się tyleż zjawiskami artystycznymi, co społecznymi, stanowiąc wyraz prestiżu i odbicie skomplikowanej gry interesów różnych instytucji i grup. Tego rodzaju badania można prowadzić nie tylko nad architekturą realną, ale i tą pozostającą w sferze wyobrażeń – budowle pojawiające się np. na pieczęciach instytucji samorządowych są istotnym źródłem poznania sposobów postrzegania dzieł architektury i przypisywanej im symboliki.

Tak uformowane miasto, zwłaszcza w reprezentacyjnych przestrzeniach głównych placów, ulic czy okolic bram, bywało także scenografią dla wydarzeń o dynamicznym charakterze – procesji i inscenizacji religijnych, pielgrzymek, triumfalnych wjazdów władców, a wreszcie ich pogrzebów. Źródła informujące o przebiegu tego rodzaju wydarzeń są skąpe, ale wystarczające do rekonstrukcji przebiegu niektórych z nich. Do tej kategorii należą też miejsca pomyślane jako oprawa dla aktów sprawiedliwości – pręgierze czy szubienice. Jako dynamiczny proces społeczny można też traktować długotrwałe budowy lub częste przebudowy kościołów lub budynków publicznych; proces ten z jednej strony pozwala na śledzenie zmian mód i zapatrywań inwestorów, a z drugiej sam w sobie mógł wywoływać pewne reakcje widzów – np. wiecznie nieukończone kościoły zakonów żebrzących mogły zachęcać do składania datków.

Tak pomyślana rozprawa będzie nie mającą w polskiej literaturze obrazem kształtowania średniowiecznego miasta, uwzględniającym urbanistykę, architekturę oraz życie społeczne. Pozwoli ukazać średniowieczny Kraków jako dynamiczny organizm, na którego kształt złożyły się zarówno wielkie, świadome programy fundacyjne, jak również konflikty i sploty interesów rozmaitych grup jego mieszkańców.